

Zubachova I.S.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THEORETICAL ASPECT OF DETERMINATION OF CONCEPTS OF DEPARTMENT JUDICIAL AND JUDICIAL SYSTEM

Summary

The question of determination of concept of power and state power were investigated. A question is considered in relation to determination of term of department judicial. A question is studied in relation to essence of concept of the judicial system.

Keywords: power, state power, political power, department judicial, judicial system.

УДК 340.12

ФЕДЕРАТИВНА ДЕРЖАВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Лебедева О.В.

Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Стаття присвячена теоретичним та практичним аспектам федеративної держави. Підкреслено, що утворення федерацій проходить по-різному. Деякі з них були утворені на основі союзу, об'єднання незалежних держав, об'єднання чи вступу союз державних утворень або політичних одиниць, які фактично мали деякі ознаки держави; зазначено також, що більшість федерацій утворюються зверху актами державної влади тощо.

Ключові слова: федерація, держава, федералізм, союз, федеративна трансформація.

Постановка проблеми. В сучасному світі терміни «федерація» і «федералізм» доволі поширені не тільки в науці, а й в таких сферах суспільних відносин, як літературі, публіцистиці, спорті, культурі, професійній діяльності, функціонуванні різних інститутів громадянського суспільства та громадських об'єднань тощо. У широкому значенні під федерацією розуміють будь-яку систему, структуру, що складається з неоднакових частин.

Означені терміни не є тотожними, а співвідносяться як форма і зміст. Федерація – це форма державного устрою, при якій складовими частинами держави є відносно самостійні державні утворення – суб'єкти федерації; федералізм – це прояв встановлених федеративних відносин [7]. Федералізм розглядають як міжгалузеве поняття, що містить не тільки юридичні, а й політичні, соціологічні, психологічні, історичні, економічні та інші аспекти. Таким чином, федерація як форма, організаційна сторона держави відображає статичку в державних відносинах, а федералізм – динаміку внутрішньодержавних відносин у федеративній державі. Отже, головне в характеристиці федералізму – не з'ясування територіальної складової держави, а саме федеративні відносини, тобто взаємозв'язок різних суб'єктів цих відносин. Не дивлячись на те, що «федерація» і «федералізм» не є тотожними поняттями, однак вони знаходяться в нерозривній єдності: федерація неможлива без федеративних відносин, а федеративні відносини можливі тільки у федеративній державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означеною проблемою займалися такі видатні вчені, як: С. Алексєєв, М. Баранов, І. Бусигіна, А. Головістківа, Ю. Дмитрієв, О. Зайчук, І. Ільїн, П. Кінг, Н. Коркунов, М. Моронюк, В. Нерсєсянц, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Р. Туровський, В. Червонюк,

В. Чиркін та інші. Таким чином, ґрунтуючись на думках видатних вчених, спробуємо проаналізувати федеративну державу в теоретичному та практичному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Федерація – це держава, яка характеризується об'єднанням частково самоврядних державних утворень або регіонів, підлеглих центральному (федеральному) уряду. У федерації статус її самоврядних суб'єктів, а також поділ влади між ними і центральним урядом закріплені в конституції і не можуть бути змінені в односторонньому порядку суб'єктами федерації або органами федеральної влади. Таким чином, центральним питанням для федерації є розподіл влади.

Основною відмінністю між політичними формами, що втілюють принцип федералізму, постає ступінь їх централізації (або нецентралізації). На відміну від союзу, в федерації утворюється федеральний центр, який може напряму звернутися до громадян, отримуючи від них дозвіл на ті чи інші дії і навіть на скасування тих чи інших рішень територій.

За ступенем централізації федеральні політичні системи можна розташувати наступним чином: союз – конфедерація – унітарна децентралізована (регіоналізована) держава – федерація – унітарна держава.

Зауважимо, що принцип, ідеї і дух федералізму можуть використовуватися не тільки на національному, а й на наднаціональному рівні. Наприклад, Європейський Союз не є і не може бути унітарним утворенням, але, в свою чергу, дотримується федеративного гасла «єдність в різноманітті», визнаючи цілісність і автономію своїх складових частин – держав-членів і регіонів. Взаємна повага сторін, пошуки компромісу, плюралізм, добровільність прийнятих зобов'язань завжди були частиною загаль-

ноевропейської конструкції, ці принципи найбільше відповідають такому складному об'єднанню, як ЄС [6, с. 194–204].

Історичні чинники федералізації пов'язані з формуванням федерацій у вигляді нових держав, які створені в процесі постфеодальної інтеграції або постколоніального об'єднання. Федералізація відбувається у випадку значної вихідної неоднорідності об'єднуваних територій та наявності у її частин інтересу до інтеграції. З цими факторами зазвичай пов'язаний класичний сценарій договірної інтеграції. Однак на практиці істинні суверенні держави не створювали федерації, в кращому випадку це були тимчасові конфедеративні утворення (мова йде саме про напівавтономні політії в межах крихких союзів, наприклад, Римська імперія або слабо інтегрованих між собою колоніях).

Зазначимо, що етноконфесійні фактори пов'язані з формуванням федерацій на основі поліетнічних держав, коли суб'єкти федерації більш-менш збігаються з етнічними факторами. Означені чинники мали найбільший вплив на федералізацію в Індії, Пакистані, Ефіопії, Судані, Іраку, Бельгії, Боснії і Герцеговині.

Водночас не слід вважати, що федеративна модель розвивається в усіх поліетнічних державах. Її прийняття потребує принципового вирішення з боку центру. Федералізація не відбувається в державах: зі слабкими артикульованими інтересами етнічних громад; де відсутні території для компактного проживання етнічних груп; де діють жорсткі авторитарні і військові режими. До числа багатонаціональних і водночас унітарних держав відносяться такі країни, як Іран, Туреччина, Індонезія, Таїланд, Афганістан, більшість країн Африки тощо. Однак політична емансипація етнічних факторів завжди залишається можливим сценарієм їх політичного розвитку. Прикладом слугує Ірак, де курди скористалися конфліктом між Заходом і режимом С. Хусейна, щоб почати утворення своєї автономії на півночі країни. Після повалення С. Хусейна курди отримали значний вплив в іракській політиці в цілому, наполягаючи при цьому на федералізації країни і особливому статусі Іракського Курдистану [3, с. 7–18].

Природно-географічні фактори пов'язані з федералізацією держав, регіони яких поділені морським простором або гірськими бар'єрами. В умовах географічного відокремлення переважно розвивається регіональна ідентичність, навіть якщо відособлена територія не відрізняється за етнічними факторами. Прикладом таких федерацій, на формування яких вплинули природно-географічні чинники, є Коморські острови, Мікронезія, Сент-Кітс і Невіс. Але і в цьому випадку зовсім не обов'язково, щоб держава, що являє собою архіпелаг або включає острівні групи, формувала федерацію. Однієї лише диференційованої фізико-географічної геоструктури недостатньо, потрібна ще реально розвинена і артикульована регіональна ідентичність. Тому зворотніми прикладами є Індонезія, Японія, Греція тощо. Водночас процеси розвитку регіональної ідентичності на географічно відокремлених територіях можуть призводити до появи вимог про децентралізацію.

Зазначимо, що розмір державної території не є сам по собі фактором федералізації або децентралізації. Фактором виступає ступінь неоднорідності території, що призводить до розвитку регіональної ідентичності та подальшої артикуляції регіональних інтересів. Водночас останнє відбувається далеко не

завжди і характерне для політично розвинених суспільств з їх «регіональною емансипацією» [1].

Водночас розвиток федералізації залежить від політичного режиму в країні: авторитарний і тоталітарний режими можуть певний час ефективно пригнічувати імпульси до децентралізації. З різних причин не є федераціями такі держави, як Китай, Японія, Індонезія, Таїланд, Афганістан, Іран, Туреччина, Заїр, Перу, Колумбія, Болівія, Франція, Швеція тощо. В реальності відбувається змішання факторів федералізації. Досить часто пов'язані один з одним історичні та етноконфесійні чинники, які діють одночасно і паралельно. Також слід розуміти, що наявність диференційованої геоструктури тільки створює потенціал для федералізації. Актуалізація цього потенціалу залежить від конкретних умов політичного розвитку країни та її регіонів. Відсутність федералізму в неоднорідних державах може пояснюватися декількома причинами: сильна унітаристська традиція; наявність авторитарного режиму; слабка регіональна ідентичність; моноетнічний склад населення.

Отже, федеративну державу практикують багато країн. Федеративні держави відрізняються один від одного за багатьма параметрами: за розміром території та чисельністю населення; за національною, конфесійною та лінгвістичною складовими тощо.

Історичний фактор виникнення і розвитку федерації має свої особливості. Головне завдання полягає в тому, щоб виробити такий «дизайн» політичних інститутів федерації, який як найкраще забезпечив би її виживання і розвиток, а також надання економічних і політичних благ громадянам, що виправдовують саме її існування.

Незважаючи на різноманітність інституційного «дизайну», виділяють наступні структурні характеристики федерацій: верховенство Конституції, поправки до якої можуть вноситися за згодою більшості суб'єктів федерації; дві структури управління (федеральна і регіональна), кожна з яких безпосередньо пов'язана зі своїми громадянами; забезпечення балансу влади і управління між рівнями федерації; формальний конституційний розподіл законодавчих та виконавчих повноважень і державних ресурсів між двома системами управління, що гарантують певні області справжньої автономії для кожної системи; субсидіарність як принцип вирішення проблем на тому рівні, де вони виникають; забезпечення представництва регіональних інтересів всередині федеральних інститутів (зазвичай у формі другої палати парламенту); посередник (у формі суду або референдумів) для вирішення конфліктів і суперечок між владними рівнями; інститути та процедури для полегшення співпраці в областях спільної компетенції або перетинання сфер відповідальності [2, с. 56–91].

Звернемо увагу на дуальний і кооперативний федералізм, які є один з найбільш опрацьованих підходів до розуміння природи федерації як форми державного устрою дивлячись на досвід конституційного оформлення федерації в США, які до сьогодні вважаються одним з класичних прикладів цієї форми державного устрою в сучасному світі. Концепція дуального федералізму заснована на тому, що обидва рівні федерації – федеральний і регіональний – мають власні джерела легітиматії влади та повноважень, при цьому кожен владний рівень має автономією в своїй сфері юрисдикції. Таким чином, кожна влада має суверенітет у власній сфері відповідальності, так як повноваження, які вона

здійснює, не делеговані нею іншою владою. Концепція дуального федералізму може мати і іншу інтерпретацію, коли акцент робиться на те, що в основі федеративного союзу лежить об'єднання двох націй (англо- і франкоканадців в Канаді). Така природа федерації визначається як диархія (двовладдя) [9, с. 13].

Конституційні підстави американського федералізму полягають у встановленні територіального поділу влади і функцій між національними та регіональними органами влади, забезпеченні представництва урядів штатів в процесі прийняття рішень центральним урядом, а також у встановленні Верховного Суду як арбітра у спорах між двома рівнями. Звернемо увагу, що якщо відносини між штатами і Вашингтоном мають федеративний характер, то відносини між самими штатами конфедеральні, що підкреслює важливість суверенітету в цій сфері відносин (як конституційні одиниці всі штати мають рівний статус).

Зазначимо, що концепція дуального федералізму давно піддається критиці в самих США, оскільки вона не відображає реальності американського федералізму. Дуальний федералізм поступово замінюється концепцією кооперативного федералізму. В США дуальний федералізм традиційно пов'язують з ідеями і діяльністю консерваторів, а кооперативний – з лібералами.

Концепція кооперативного федералізму робить акцент на співпраці, взаємодії, взаємозалежності федерації та її суб'єктів. Кооперативний федералізм реалізується через механізми вертикального і горизонтального співробітництва. З цією метою створюються як регіональні об'єднання груп суб'єктів федерації (кооперація по горизонталі), так і особливі федерально-провінційні органи, які мають дорадчий характер і завдання яких полягає в усунуванні непорозумінь між центром і регіонами, пошуку компромісів. Незважаючи на дорадчий статус, авторитет прийнятих цими органами рекомендацій може бути дуже високим. Прикладом таких органів є наради прем'єр-міністрів федерації і провінцій (або штатів) в Австралії, Канаді, Індії. У Німеччині, де, як вважають, кооперативний федералізм отримав найбільш повний розвиток, дуже популярні конференції, робочі зустрічі, наради міністрів федерації і земель, що відають однопорядковими питаннями.

Однак федерація не являє собою раз і назавжди застиглу інституційну форму, а навпаки, полягає в адаптивності, здатності швидко і гнучко реагувати на нові внутрішні та зовнішні проблеми – з боку націоналізму, глобалізації, розвитку нових форм самоврядування тощо. Федерація знаходиться в постійному пошуку балансу між відцентровими і доцентровими тенденціями.

Існує кілька класифікацій федеративних держав. По-перше, федерації діляться на конституційні і договірні [5, с. 3-13]. Договірні федерації створюються переважно знизу, на основі договірних відносин між політіями. Відмінною ознакою є установчий договір між регіональними спільнотами. До цього типу федерацій відносяться США, Швейцарія, які називають класичними федераціями. Прикладом договірної федерації слід вважати і ОАЕ. На етапі становлення федерації договірні відносини

активно використовувалися в Аргентині. Як правило, в договірних федераціях суб'єкти відрізняються високим рівнем політичної автономії.

Конституційні федерації створюються зверху, в результаті конституційної реорганізації території та зміну моделі територіально-державного будівництва. До цієї групи відносять Німеччину, Індію, Пакистан, Мексику. Конституційні федерації не можуть вважатися класичними з точки зору їх історії, але водночас вони є найбільш поширеним типом, їх поява відповідає сучасним тенденціям децентралізації в унітарних державах.

Чітко відокремити два типи федерацій насправді неможливо, а тому можна говорити про перехідний тип – конституційно-договірну федерацію. Наприклад, федерації можуть формуватися на договірних засадах, а потім їх можуть відтворити або перетворити за допомогою конституційної реорганізації з новими міжрегіональними кордонами (Німеччина, Австрія). В конституційних федераціях можуть використовуватися договірні форми, але договірні відносини між центром і регіонами (або між окремими регіонами) не обов'язково носять характер установчого договору, що створює федерацію. Навіть США не є чистим прикладом договірної федерації, оскільки договірний принцип в повній мірі відноситься тільки до 13 первісних штатів¹.

По-друге, федерації діляться на етнічні, територіальні і змішані. Відмінною ознакою є використання структури етнічних факторів при формуванні суб'єктів федерації: в етнічних федераціях суб'єктами зазвичай стають великі етно-лінгвістичні фактори; у територіальних федераціях регіони або взагалі не відрізняються за етнічними параметрами (якщо держава є мононаціональною), або ж етнічні кордони свідомо не використовуються; змішаний тип відноситься до тих федерацій, де є суб'єкти федерації, виділені як на етнічній, так і на територіальній основі.

Класичними прикладами етнічних федерацій є Індія, Пакистан, Ефіопія, Нігерія, Бельгія тощо [9, с. 13]. Проте ні в одному з випадків немає буквального збігу етнічних і регіональних кордонів. Дрібні етнічні фактори зазвичай не виділяються в якості регіонів першого порядку. Проведення етнічних кордонів, як вже неодноразово підкреслювалося, ускладнено з об'єктивних причин. Водночас можливі ситуації об'єднання етнічних громад в одному суб'єкті федерації, тому етнічний фактор є умовним.

Територіальних федерацій у світі набагато більше. Практично всі постколоніальні федерації поділяються на суб'єкти, висхідні до колоніальних провінцій, а не етнічним факторам. До федерацій цього типу відносяться США, Аргентина, Мексика, Венесуела, Бразилія, Австралія. Також до їх числа можна віднести Німеччину і Австрію, Малайзію тощо.

Водночас говорити про чисто територіальну федерацію можна тільки в мононаціональній державі, таких, як Германія або Австрія. Серйозні елементи етнокультурних відмінностей між регіонами є в США (афроамериканське, латинське населення тощо). У Мексиці є штати з переважанням індіанців. В такому випадку доцільно розділити територіальні федерації на моноетнічні, де етнічний принцип неможливий в принципі, і поліетнічні, де він можливий, але практично не використовується.

Змішаний тип федерації пов'язаний з тими федераціями, де різні етнічні групи можуть мати від одного до безлічі суб'єктів федерації. Яскравий приклад – Канада, де є франкомовний Квебек, ес-

¹ Щоб підкреслити договірний характер федерації чи високий рівень самостійності суб'єктів, в офіційних назвах федеративної держави використовуються поняття «союз», «співдружність», «сполучні штати».

кімоський Нунавут і велика кількість англомовних провінцій. Аналогічно в Швейцарії – складається з німецьких, французьких, італійських і ряду змішаних франко-німецьких кантонів [1].

Водночас територіальні федерації є більш стійкими утвореннями в порівнянні з етнічними. Дійсно, у світі, де принципи національно-державного будівництва визначили політичну карту, створення суб'єкта федерації, який є одночасно етнічним ареалом, таїть в собі ризик сепаратизму. Етнонаціональний принцип державного будівництва створює територіальний формат для можливого розпаду країни. Відомі приклади соціалістичних федерацій, побудованих з активним використанням національного принципу і внаслідок чого розпалися, коли наднаціональна соціалістична ідея втратила підтримку населення. Однак не врахування етнонаціонального принципу в умовах поліетнічної держави може викликати гостру політичну боротьбу аж до міжнаціональних воєн і тероризму. Важливо ще раз підкреслити, що політичні кордони не можуть бути безглуздими, вони повинні збігатися з геоструктурою регіональної ідентичності, а етнічні фактори є більш розвиненими і консолідованими структурами. Таким чином, в поліетнічних державах йдеться про таке формування політичної карти, яке знижувало б ризики сепаратизму, дозволяючи при цьому враховувати потреби етнічних груп. Рідко де використовується принцип «один етнос – один суб'єкт федерації». Також рідкісні ситуації, коли в рамках регіону одна етнічна група становить абсолютну більшість і при цьому цілком зосереджена в цьому суб'єкті федерації. Як результат, мінімізується число ситуацій, коли етнічний фактор можна легко і безболісно «вирізати» з території країни і перетворити на незалежну державу.

По-третє, федерації можна класифікувати за ступенем дробності їх політико-адміністративної структури. Двосуб'єктні федерації є найменш стійкими, оскільки кожний із суб'єктів за своїм форматом є близький до формату незалежної держави. Нерідко сепаратизм посилюється в меншому за розмірами суб'єкті, який вважає, що в разі здобуття незалежності зможе активніше розвиватися. В даний час такими федераціями є Сент-Кітс і Невіс, Танзанія, Боснія і Герцеговина, Сербія і Чорногорія не змогли довго існувати в такому форматі і розпалися, а Камерун і Ефіопія перейшли в свій час від двосуб'єктності до унітаризму.

Більшість федерацій відносяться до числа полісуб'єктних. Зазначимо, що в таких випадках ризики розпаду нижчий, оскільки суб'єкти федерації звичайно невеликі й міцніше пов'язані один з одним. Менше 10 суб'єктів федерації налічується в Австралії, Австрії, ОАЕ тощо. Латиноамериканські федерації є достатньо дробними: 22 штату в Венесуелі, 23 провінції в Аргентині, 26 штатів в Бразилії і 31 штат в Мексиці. У складі Швейцарії – 23 кантону, в Судані – 26 штатів, в Індії – 28, в Нігерії – 36. Найбільше число суб'єктів федерації (крім Росії) налічується в США – 50 штатів.

Сучасні федерації можна групувати також по ряду інших диференційних ознак. Розрізняють федерації симетричні і асиметричні. Симетрична федерація – однорідність і рівноправність складових федерації суб'єктів, зазвичай симетричні федерації виникають «знизу», на основі союзу держав.

Асиметрія може набувати у федераціях різні форми: поряд з суб'єктами федерації можуть бути

присутні інші територіальні утворення (провінції і території в Канаді, штати і асоційовані держава – Пуерто-Ріко – в США) або ж федерація включає тільки суб'єкти, однак вони мають різні статуси і користуються різними правами (наприклад, Російська Федерація). У деяких федераціях є федеральні володіння, як правило, це невеликі прибережні території або острова без стабільного населення. Іноді в федераціях елементами особливого статусу користуються резервації для корінного населення (вони знаходяться в складі штатів, але їх положення регулюється федеральним законодавством). Такі резервації є в США, Австралії [1].

Кожна симетрична і асиметрична федерація має свої переваги і недоліки. Симетрична федерація більш стабільна, в ній відсутня боротьба за вирівнювання статусів суб'єктів. Однак асиметрія може якраз представляти собою адекватну відповідь на об'єктивно існуючі відмінності між суб'єктами, вона спирається на соціально-економічні, історичні, культурні, етнічні та інших відмінностях між територіями держави. У разі серйозних відмінностей штучне вирівнювання може принести тільки шкоду, сприяти територіальній дезінтеграції держави. Водночас розмежування симетричних / асиметричних федерацій є досить спірним, ідеальної симетричної федерації не існує, оскільки навіть конституційно симетрична федерація має ту чи іншу «приховану асиметрію». Досить часто вона виявляється в неоднаковому представництві регіонів у верхній палаті парламенту.

Диференційованою ознакою федерації є підхід до формування другої (верхньої) палати парламенту, яка виражає специфічні інтереси суб'єктів федерації (така палата відсутня в Танзанії, Венесуелі, на Коморських островах, в ОАЕ).

Федералізм не є «самопідтриманим» порядком – для збереження і розвитку він потребує рамкових умов. Вкрай важливим фактором, що визначає стабільність федеративного устрою, є міцна партійна система. У стабільних федераціях діють так звані «інтегровані партії», в рамках яких політики одного рівня діють в постійних інституціональних відносинах з політиками інших рівнів.

Особливою формою федералізму вважається федератизм. Д. Елейзер визначає його як «асиметричні взаємовідносини між федеративною державою і більш великою федеративною державою. В цьому випадку основою підтримки союзу є збереження федеративною державою широкою внутрішньої автономії при відмові від деяких форм участі в управлінні федеративним утворенням» [10, с. 106-115].

Класичні випадки федератизма пов'язані з США. Вони одночасно розглядаються і як форма децентралізації для заморських територій. Специфіка ситуації з федератизмом полягає в тому, що роль центру в системі виконує федеративна держава в особі США. Цим і пояснюється модель відносин, коли заморські території отримують автономію та органи самоврядування, які нагадують такі ж в американських штатах, але при цьому не включаються в загальнонаціональний процес прийняття політичних рішень, не входячи таким чином до складу федерації. Відносини федератизма не поширюються на держави, які знаходяться у вільній асоціації з США (Мікронезія, Маршалові острови і Республіка Палау). Йдеться про території, які мають статусу суверенних держав, тоді як зазначені вище території є членами ООН.

Таким чином, федератизм передбачає участь відповідного регіону в управлінні «великою» державою. У цьому його відмінність від французької та датської моделей відносин з закордонськими територіями (і схожість з австралійською і новозеландською моделями). Водночас майже всі зазначені території все ж таки мають у конгресі США своїх делегатів, але без права голосу.

Великий інтерес являють собою процеси федеративної трансформації. Під федеративною трансформацією розуміють інституційні зміни, які ведуть до перетворення унітарної держави у федерацію (реорганізаційна модель). Предметом дослідження є тривалість цих процесів, тобто зміни, політичні технології, які використовують сторони і, нарешті, результат. Як правило, в сучасному світі федеративна трансформація використовується для вирішення гострих етнополітичних проблем і призводить до формування етнічних або змішаних федерацій. Процеси сучасної федеративної трансформації також можна вивчати на прикладах Бельгії, Боснії і Герцеговини та Ефіопії тощо.

В процесі трансформації федералізму виникає питання: як співвідносяться між собою федералізм як форма державного устрою та демократичний політичний режим? Серед фахівців немає одностайності з цього питання. Основна ідея домінуючого донедавна підходу полягала в тому, що, створюючи власну додаткову систему «стримувань і противаг» – вертикальну, федералізм підтримує і зміцнює демократичний порядок (Т. Джефферсон, «федералізм – це територіальна форма демократії»). Таким чином, федерація повинна створювати більше умов для демократичного і менше – для авторитарного політичного режиму [4, с. 51-67]. «Федералістична революція» розвивається паралельно з демократизацією; готовність суспільства і держави до реалізації федеративних підходів можна вважати індикатором його демократичної зрілості. І навпаки, держава, яка не відбулася як демократична, не в силах реалізувати федеративні проекти.

Практика, однак, свідчить про те, що політичний режим федеративних держав може бути різним, він може характеризуватися різними рівнями демократії і свободи. Таким чином, федеративний державний устрій створює умови для більшої демократії, свободи, політичної участі, проте самі по собі ці умови не можуть повністю визначати необхідність демократичного режиму. Порівняння демократичних політичних систем показує, що федеративні держави в принципі не відрізняються високим рівнем демократичності порівняно з унітарними державами. Однак, коли країна має етніч-

ні, культурні чи соціально-економічні відмінності між територіями, федеративний устрій буде більш демократичним. Останні десятиліття виявили нові тенденції і закономірності у розвитку федералізму: розширення застосування федеративної форми державного устрою; формування федеративного державного устрою з наперед заданими властивостями, що відповідають певним цілям (як приклад нова бельгійська федерація); паралельний розвиток процесів децентралізації та централізації; відхід від оцінки асиметричності федерації як якоїсь патології у федеративному порядку, свідоме використання принципу асиметричності для прискореного розвитку складових частин федерації і більш точного урахування місцевих і регіональних особливостей, інтересів, потенціалів; зростання різноманітності форм, особливо неформальних, взаємовідносин федерації і її суб'єктів [8, с. 75-78].

Особливе значення федеративний принцип набуває з розвитком процесів глобалізації. Держави, які мають федеративний порядок організації влади, який передбачає суттєвий рівень політичної автономії та самоврядування для різних територій і груп, має більш широкий спектр можливостей адаптації до процесів глобалізації, ніж «жорстко» ієрархічно організована унітарна держава.

Змінюється підхід до вивчення федералізму. У цій сфері ключовим стає не вивчення «класичних» федерацій, а посилена увага до національних федеративних систем, які можна визначити як «незрілі» федерації (які не володіють усіма ознаками федеративної держави), а також до застосування принципу федералізму на наднаціональному рівні.

Додатково слід зазначити, що суб'єкт федерації, хоча і має ряд ознак держави, позбавлений державного суверенітету. Так, суб'єкт федерації зазвичай не має права вести самостійну зовнішню політику і мати власні збройні сили, але деякі винятки все ж таки є. Наприклад, канадська провінція Квебек відрізняється від інших провінцій тим, що вона має право вести самостійну політику в області прийому іммігрантів. Це область зовнішньополітичної діяльності. Ще один приклад – в США кожен штат має власні збройні сили – національну гвардію, яка підпорядковується губернатору штату. Однак президент США має право скасовувати накази губернаторів і у випадках, передбачених законом, може взяти управління національною гвардією на себе.

Таким чином, федеративна держава – це об'єднання двох або кількох державно-територіальних або національних утворень (штатів, земель, країв, областей, республік тощо) в єдину державу при збереженні за ними політичної самостійності.

Список літератури:

1. Баранов Н. Современный федерализм и федерации / Н. Баранов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nicbar.narod.ru/region_07.htm
2. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика: [учеб. пособ.] / И.М. Бусыгина. – М.: Московский государственный институт международных отношений; Российская политическая энциклопедия, 2006. – 280 с.
3. Кинг П. Классифицирование федераций / П. Кинг // Полис. – 2000. – № 5. – С. 7-18.
4. Моронюк М.Г. Современный федерализм: сравнительный анализ: [учеб. пособ.] / М.Г. Моронюк. – М.: Московский государственный институт международных отношений; Российская политическая энциклопедия, 2006. – 20 с.
5. Сравнительный федерализм и российские проблемы федеративных отношений: [сб. статей] / [под ред. Л.В. Сморгунова, Ю.Н. Соломина]. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 307 с.
6. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика: [учеб. пособ.] / Р.Ф. Туровский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 792 с.
7. Федерализм: энциклопедия. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 640 с.
8. Чиркин В.Е. Современное федеративное устройство: [учеб. пособ.] / В.Е. Чиркин. – М.: Изд-во МНИИП, 1997. – 128 с.
9. Чиркин В.Е. Современный федерализм: сравнительный анализ / В.Е. Чиркин. – М.: ИНИОН РАН, 1995. – 279 с.
10. Элейзер Д. Сравнительный федерализм / Д. Элейзер // Полис. – 1995. – № 5. – С. 106-115.

Лебедева Е.В.

Институт государства и права имени В.М. Корецкого
Национальной академии наук Украины

ФЕДЕРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам федеративного государства. Подчеркнуто, что образование федераций проходит по-разному. Некоторые из них были образованы на основе союза, объединения независимых государств, объединение или вступление в союз государственных образований или политических единиц, которые фактически имели некоторые признаки государства; указано также, что большинство федераций образуются сверху актами государственной власти и т.д.

Ключевые слова: федерация, государство, федерализм, союз, федеративная трансформация.

Lebedeva E.V.

Institute of State and Law named after V.M. Koretsky
National Academy of Sciences of Ukraine

FEDERAL STATE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Summary

The article is devoted to the theoretical and practical aspects of the federal state. Stressed, that the formation of federations passes differently. Some of them were formed on the basis of the union, union of independent states, union or joining the union public entities or political units, which actually had some evidence of the state; also pointed out that the majority of federations formed top acts of public authorities, etc.

Keywords: federation, state, federalism, union, federal transformation.

УДК 342.7

ПРАВА ЛЮДИНИ: ОСНОВИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Мурована І.Я., Гриньків О.О.

Тернопільський національний економічний університет

У статті аналізується поняття терміну «права людини», зазначено основні їх види, акцентується увага на міжнародних документах та організаціях, які забезпечують захист прав людини, сформувано висновки та пропозиції щодо покращення ситуації в країні, зокрема задля реалізації прав людини на практиці.

Ключові слова: права людини, Омбудсман, захист, реалізація, гарантії дотримання прав людини.

Постановка проблеми. В умовах сучасності і права людини, їх реалізація та захист є основними темами наукових досліджень, круглих столів, правових дискусій тощо. Окрім цього, централізація прав людини слугує базисом діяльності державних інституцій. Про те, нормативне втілення основних прав людини, дискусійне обговорення ще не означає їх практичне застосування. Так, суспільство дедалі частіше зустрічається з проблемою захисту прав людини у реальному житті, оскільки забезпечення прав людини у більшості має лише формальне визначення, а не реальне здійснення. А тому забезпечення існуючих прав людини, а також раціональний розвиток новітніх, зумовлені саме вимогами часу, адже невирішеною залишається проблема втілення прав людини у повсякденне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Права людини набрали широкої популярності в наукових колах. Вони є предметом наукових досліджень не тільки у теоретиків держави і права, а й дискусій юристів-практиків. Зокрема, теорію і практику прав людини розглядають у своїх працях: С. Афанасен-

ко, В. Бабкін, М. Баймуратов, В. Братасюк, В. Горбатенко, Л. Гусейнов, О. Грищук, К. Жоль, Є. Івашев, М. Козюбра, І. Кресіна, Л. Лазарева, В. Мицик, С. Наумкіна, В. Онопенко, М. Орзих, В. Погорілко, О. Пожар, П. Рабинович, А. Сіленко, О. Скрипнюк, В. Селіванов, О. Столярський, І. Яковюк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження полягає у тому, що стан дотримання прав людини в Україні дещо загострився у зв'язку з останніми подіями в нашій державі. Наразі існує потреба у відновленні прав, а також у пошуку нових, більш вагомих, гарантій їх дотримання. Належне дотримання прав людини є однією з основних рис правової держави, якою прагне стати Україна, і нагальною проблемою як теоретичної, так і практичної юриспруденції.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності прав людини, особливостей їх розвитку, законодавчого закріплення та практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Людство упродовж тисячоліть зазнавало впливу багатьох суспільних настроїв, панування тієї чи іншої ідеоло-